

องค์การทำงานขององค์กรทางสังคมในการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน

The Organs Doing Work of Social Organization in The Strengthening of Strong Communities

ภูษิต ภูลันรัมย์, นิเทศ สันันนารี, เรียงดาว ทวะชาลี,
ทรงพล โชติกเวชกุล, สวาท ฮาดกักดี, ธีรดนัย กัปโก และชัยรัตน์ มาสอน
Phusit Pulanram, Nites Sanannaree, Riangdow Tavachalee,
Songphon Chotikavetchakun, Savat Hadpagdee, Teedanai Kapko
and Chairat Mason
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: riangdow@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนเกี่ยวกับองค์การทำงานขององค์กรทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า วิถีชุมชนไทยดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรหรือสังคมแบบชาวนา คนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร จนกระทั่งกระแสการเปลี่ยนแปลงของหลายประเทศในโลกได้เคลื่อนตัวเข้าสู่ประชาธิปไตย จนทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยการนำของคณะราษฎรในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นมีการวางเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม ได้ดำเนินการยกร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้นในปี พ.ศ. 2500 ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลก ก่อให้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) แต่แผนพัฒนาดังกล่าว ยังคงเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้น “คน” ให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ประเด็นเรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นอันมาก ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนา เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้เพียงลำพัง ดังนั้น ศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาที่จะขับเคลื่อนองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง จะต้องแก้ปัญหาให้ตรงจุดและตรงกับความต้องการของคนในชุมชน ประการสำคัญพลังขององค์กรชุมชน

ที่มีอยู่อย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรทางสังคมภายนอก ซึ่งอาจรวมถึงสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นและหน่วยงานอื่น ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน จึงจะส่งผลให้แผนชุมชนมีคุณภาพและเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: องค์กรทางสังคม; ความเข้มแข็งของชุมชน

Abstract

This article is intended to present the lesson about organs, the work of social organizations in strengthening the community. It was found that the traditional Thai way of life is an agricultural society or a peasant society. Most people are agricultural career. Until the change of many countries in the world has moved into democracy, so that Thailand stepped into the change of ruling form from absolute monarchy to democracy led by the people's council on the 24th June 1932. After that the National Economic Development Plan was drafted by Luang Pradit Manutham in 1957, backed by the World Bank leading to The National Economic Development Plan No. 1 (1961-1966). But the development plan still Continued to accelerate the development of national infrastructure until the economic crisis of the country began in late 1996, which was the first year of the 8th National Economic and Social Development Plan, both public and private sectors had to solve the problem together. In particular, it was important to focus development process on "People" to be the center of development. On the issue of Strong community has been raised to mention a lot as an important alternative of development because the problems. Therefore the philosophical center of the development Plan would move the community organization to be strong. The problem must be solved to the point and meet the needs of people in the community. Essentially, the power of an existing community organization may not be enough, so they need support from outside social organizations. This may include local educational institutions and other sectors, both public and private sectors. This will result in a quality community plan and an important tool for community development towards sustainable sustainability.

Keywords: Organs; Social Organization; Strengthening of Communities

1. บทนำ

วิถีชีวิตในชุมชนไทยดั้งเดิม เป็นสังคมเกษตรหรือสังคมแบบชาวนา (Agrarian or Peasant Society) คนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวจำนวนมาก ผลผลิตของการเกษตรกรรมดังกล่าว เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญ ทั้งนี้ วิถีชุมชนไทยดั้งเดิมมีลักษณะสำคัญคือ การผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อเลี้ยงตัวเอง ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงนำไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน ชุมชนไทยในอดีตมีได้อยู่กันแบบโดดเดี่ยว จึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยภายใน ทั้งมิติทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และปัจจัยภายนอก อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมโลก ได้แก่ ลัทธิเศรษฐกิจ และลัทธิการเมือง ลัทธิการค้าอาณานิคม เทคโนโลยีวิทยาการ และวัฒนธรรมแบบตะวันตก และแบบสมัยใหม่ รวมทั้งโลกาภิวัตน์ (Globalization) ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เป็นแรงกดดันและแรงเสริมที่ทำให้วิถีชุมชนไทยต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลง เพื่อความเจริญและพัฒนา รวมทั้งการอยู่รอด ในภาพรวมแล้วองค์ประกอบต่างๆ ของวิถีชุมชนไทย จึงเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตที่มีการพัฒนาการเพื่อการเปลี่ยนแปลงและต้องเผชิญกับปัญหานั้นๆ

2. บริบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง

เป็นที่ยอมรับกันว่า สังคมไทยในภาพรวมเป็นสังคมแบบการเกษตร (Agrarian Society) ซึ่งประชาชนคนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะสังคม

ชนบท (Rural Society) มักทำเกษตรกรรมโดยอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการเพาะปลูก ได้แก่ น้ำ และดิน การเกษตรในชนบทไทย จึงอยู่ในรูปของการจัดการการเกษตร การทอผ้า และการปั้นภาชนะดินเผา กิจกรรมเพื่อการดำรงชีพในชนบทไทยแบบดั้งเดิมจึงอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพิงธรรมชาติ ในรูปของความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ รวมทั้งการใช้เทคนิคแบบเรียบง่าย (Lampraiwun, 2006 : 1-33) ซึ่งทำให้สภาพการดำรงชีพของวิถีชุมชนที่แตกต่างกันออกไปในลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาดำรงชีพรายการ เอกสารต่างๆ ทำให้เห็นบริบทชุมชนในสังคมไทย จึงได้นำมาอธิบายขยายความในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางสังคม มีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย (Extended Family) อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปของเครือญาติ ชุมชนในชนบทมักประกอบไปด้วยหลายๆ ครอบครัว อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน จึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างใกล้ชิด มีความรักความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นเครือญาติกัน เพื่อนบ้านที่พร้อมจะอุทิศตนเพื่อชุมชนในฐานะที่อยู่ด้วยกันเป็นหมู่บ้าน

2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบการเกษตรที่เรียบง่าย ซึ่งในทางภาษาทางการเรียกว่า เป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองหรือเลี้ยงตนเอง (Self-Sufficient Economy) ซึ่งหมายถึงการผลิตทางเศรษฐกิจเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคอุปโภค จึงนำมาซื้อ

ขายแลกเปลี่ยน ซึ่งเท่ากับเป็นการค้าหรือแลกเปลี่ยนแบบเรียบง่ายภายในหมู่บ้านและชุมชน

3. ลักษณะการปกครอง มีประวัติศาสตร์การปรับเปลี่ยนลักษณะการปกครองแยกเป็นแต่ละช่วงสมัย กล่าวคือ สมัยสุโขทัย ลักษณะการปกครองเป็นแบบปิตุราชาธิปไตย (Patriarchal Monarchy) พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะผู้ปกครอง ที่เรียกว่า “พ่อขุน” เปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัว ส่วนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในฐานะผู้ถูกปกครองเปรียบเสมือนบุตร ซึ่งเป็นสมาชิกครอบครัว ความสัมพันธ์ทางอำนาจการปกครองยังมีลักษณะเป็นพ่อปกครองลูก กรุงสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองมากดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว แผ่นดินของเราเป็นแดนอุดมสมบูรณ์” ทั้งนี้ ความเจริญรุ่งเรืองในกรุงสุโขทัยได้ปรากฏอย่างชัดเจนในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมัยอยุธยา ลักษณะการปกครองมีลักษณะแตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย กล่าวคือ ฐานะของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาเป็นแบบสมมติเทพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในฐานะ “สมเด็จ พระรามาวธิ์” ความสัมพันธ์ทางอำนาจการปกครองมีลักษณะมูลนายกับไพร่ ภายใต้ระบบศักดินา ที่กำหนดฐานะและหน้าที่ของคนในสังคมไทยตามลำดับศักดินา มูลนายทำหน้าที่ควบคุมไพร่พล เพื่อการเกณฑ์แรงงานไพร่ไปใช้ทั้งในยามสงบและยามสงคราม ไพร่จึงต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนายจึงเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ (Patron-Client) ประดุจนายกับบ่าว ไพร่ ซึ่งสังกัดโดยตรงกับมูลนาย ทำหน้าที่รับใช้ช่วยเหลือและส่งส่วย

มูลนาย โดยมีมูลนายทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและรักษาสีหิไพร่เป็นการต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ดังนั้น ในความเป็นจริง พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาจึงมิได้ควบคุมกำลังไพร่พลโดยตรง อำนาจการปกครอง จึงตกอยู่ในมือของมูลนายต่างๆ ลักษณะและความสัมพันธ์ทางอำนาจการปกครองเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง จวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ทรงดำเนินการเพื่อการยกเลิกระบบไพร่และทาส โดยทรงใช้วิธีการแบบสันติวิธี จนได้รับความสำเร็จ โดยในปี พ.ศ. 2417 ได้มีการตราพระราชบัญญัติพิทักษ์ เกษียณอายุลูกทาส และลูกไท และ พ.ศ. 2448 ได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ซึ่งมีผลทำให้ลูกทาสได้รับความเป็นอิสระ และมีการเกณฑ์ทหารหลวงขึ้นตรงต่อรัฐโดยตรง ในสมัยรัชกาลของพระองค์

บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองดังกล่าว มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ สังคมการเกษตรอยู่ในลักษณะการพึ่งพิงอาศัยกัน มีลักษณะการปกครองที่เรียกว่า พ่อปกครองลูก หรือ “ราชาธิปไตย” จนกระทั่งกระแสการเปลี่ยนแปลงของหลายประเทศในโลกได้เคลื่อนตัวเข้าสู่ประชาธิปไตย จนทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยการนำของคณะราษฎรในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (Tangpathomwong,

2012 : 39) และเป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย อันสืบเนื่องจากคณะราษฎร ซึ่งเป็นแกนนำในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้ประกาศหลัก 6 ประการ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับการรักษาเอกภาพทางเศรษฐกิจ และการสร้างความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยจะจัดให้มีการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ได้ดำเนินการยกร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้น ได้มีการระบุดึงการกำหนดให้มีการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ พร้อมทั้งได้ยกร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ ซึ่งเสนอให้มีสภา (หน่วยงาน) เพื่อทำหน้าที่ในการจัดทำแผน เศรษฐกิจแห่งชาติด้วย อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าสถานการณ์ในขณะนั้น ยังไม่เอื้ออำนวย ทำให้ยังไม่มีผลการดำเนินการในเรื่องดังกล่าว

3. กระแสโลกาภิวัตน์สู่แผนพัฒนาประเทศ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชีย แอฟริกา และอเมริกาใต้ ซึ่งมีประชากรรวมกันประมาณ 2 ใน 3 ของประชากรโลกประสบปัญหาความยากจน และความล้าหลังทางเศรษฐกิจ ประกอบกับเกิดปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมือง ระหว่างค่ายเสรีนิยมกับค่ายสังคมนิยม ประเทศต่างๆ เกิดความตื่นตัว ที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ประเทศไทยเอง ก็ตระหนักถึงความจำเป็นในเรื่องดังกล่าว จึงได้จัดสรรงบประมาณ

เพื่อปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง การชลประทาน การศึกษา ฯลฯ มากยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2493 ได้ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น เพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์วิจัยเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ และเป็นທີ່ปรึกษาของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาทางการเงิน การคลัง และทางเศรษฐกิจโดยทั่วไป พร้อมทั้งได้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการทำผังเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเป็นก้าวแรก ที่จะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 ธนาคารโลก ซึ่งจัดตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ที่จะช่วยทำการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ได้จัดส่งคณะสำรวจเศรษฐกิจ เข้ามาช่วยศึกษาข้อมูล และศึกษาวิจัยเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยคำเชิญของรัฐบาลไทยในขณะนั้น คณะผู้เชี่ยวชาญร่วมกับทางคณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยได้จัดทำรายงาน A Public Development Program for Thailand ต่อมา มีการแปลเป็นฉบับภาษาไทยชื่อว่า โครงการพัฒนาของรัฐบาลสำหรับประเทศไทย โดยได้มีการเสนอข้อมูลวิเคราะห์ถึงสภาพ ปัญหา และแนวทางในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเห็นว่า ควรเน้นการแข่งขันเสรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลได้ดำเนินการออกพระราชบัญญัติพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และตั้งสำนักงานสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น เพื่อทำหน้าที่วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ หลังจากนั้นจึงได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2506-2509) เป็นฉบับแรก (The Project of Thai Encyclopedia for Youth by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej,

1969) และได้ดำเนินการวางแผนเรื่อยมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 7 แต่ก็ยังเป็นลักษณะของการเร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์จนกระทั่งเกิดวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกชั้นและทุกภาคส่วนของสังคม ประเด็นเรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นอันมาก ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนา เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นได้เพียงลำพัง ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จึงต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาที่เน้น “คน” เป็นศูนย์กลางตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็ง มีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ความเข้มแข็งของชุมชน จึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (Loakor, 2017) ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ไว้ก่อนหน้านี้ ก็ได้รับความสนใจในฐานะเป็น “ยา” ขนานหนึ่ง ที่เชื่อว่า

จะช่วยบรรเทาผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจได้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นหลักสำคัญ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมและความมีเหตุผล บนเงื่อนไข “ความรู้” และ “คุณธรรม” (Royal Guidance in the Graduation Ceremony, Kasetsart University, at Kasetsart University Auditorium, 1974)

4. บริบทองค์กรทางสังคม

บทความนี้เป็นความตั้งใจของผู้เขียนที่ต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งจากการสกัดมาจากงานวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการชุมชนพึ่งตนเองวิถีพุทธเพื่อความยั่งยืน” (Phramaha Phusit Aggavanno (Pulanram), 2016) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ทางผู้เขียนได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง อันจะส่งผลให้เห็นสภาพองค์การดำเนินงานขององค์กรทางสังคมในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เริ่มจากชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นที่ฐานรากสำคัญของประเทศ ดังนั้น การที่จะปฏิรูปประเทศให้มีความมั่นคงยั่งยืนในทุกๆ ด้านจำเป็นต้องปฏิรูปจากพื้นที่ฐานราก อันจะนำไปสู่ยุทธศาสตร์การปฏิรูปประเทศ ประการสำคัญจะต้องยึดเอาชุมชนเป็นตัวตั้งสร้างแนวทางที่เหมาะสมคือให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองให้มากที่สุด

แต่ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหา ผู้เขียนอยากจะยกบริบทของคำว่า “ชุมชน” ให้เกิดความเข้าใจในแนวทางเดียวกัน ซึ่งตามความหมายในพระราช

บัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 “ชุมชน” หมายความว่ากลุ่มประชาชนที่รวมตัวกัน โดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้ ส่วน “ชุมชนท้องถิ่น” หมายถึง ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล (Community Organization Council Act B.E. 2551, 2008 : 27) ต่อมาพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 ให้ความหมายว่าชุมชนหรือประชาคม คือ 1) เป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมกันที่ประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชนหมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคมแต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่าและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่นเชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา 2) ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม (Royal Academy, 1981 : 112) นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการต่างประเทศหลายท่าน เช่น Roland Warran (โรแลนด์ วอร์เรน) ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆ

กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้ายๆ กัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง (Karnjanajittra, 1987 : 11) อีกทั้ง Cristient T. Onussen (คริสเตียน ที. โอนัสเซน) ก็ได้อธิบายไว้ว่า “ชุมชน” ได้แก่ คนที่อยู่ร่วมกันในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์และโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง และพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์และโครงสร้างดังกล่าวมีวิวัฒนาการขึ้นมาจากกระบวนการกลุ่มที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมของชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มทางดินแดน ทั้งนี้เพราะการพึ่งพาอาศัยกัน และการอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นภายในกลุ่มเกิดขึ้นได้ เนื่องจากคนในกลุ่มสำนึกเรื่องเอกภาพ และความสามารถของชุมชนอันเพียงพอในการควบคุมกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นในขอบเขตทางดินแดน (Panyasing, 1989 : 2) ในขณะที่ Athur Dunham (อาร์เธอร์ ดันแฮม) ให้ความหมายว่า “ชุมชน” คือกลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขต ภูมิศาสตร์ค่อนข้างที่แน่นอนและติดต่อกันตลอดทั้งมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่วไปอย่างเดียวกัน เช่น มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และแบบแห่งการพูด (Polsri, 1990 : 11)

อีกทั้งนักวิชาการของไทยได้ให้ความหมายไว้อีก เช่น ประดิษฐ์ มัชฌิมา (Mutchima, 1979 : 42) ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน คือ กลุ่มชนที่มี

ความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณ หรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน” และพัฒน์ สุจันง (Sujumnong, 1982 : 4) ได้ให้ความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง ดินแดนทั่วไปที่มีจำนวนคนมากกว่า 2 คนขึ้นไป ที่ได้ร่วมกันด้วยธรรมชาติอย่างเดียวกัน คือ มีความคิดเห็นพ้องต้องกัน รวมตัวกันที่จะทำอะไรร่วมกัน และก็หวังที่จะประสบความสำเร็จนั้นอย่างเดียวกัน

จากความหมายที่นักวิชาการทั้งของต่างประเทศและไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้เขียนพอจะสรุปได้ว่า ชุมชน คือ กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในเขตหรือบริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน ดังนั้น ชุมชนจึงมีองค์ประกอบต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. คน (People) คนเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งของชุมชน หากปราศจากคนเสียแล้วจะเป็นชุมชนไม่ได้
2. ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) คนที่อยู่ในชุมชนนั้นจะต้องมีความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และความสนใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการอยู่ร่วมกันในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน
3. อาณาบริเวณ (Area) คนและสถานที่เกือบจะแยกกันไม่ได้ ต่างก็เป็นส่วนประกอบสำคัญและมีสัมพันธ์กันมีคนก็ต้องมีสถานที่ แต่การจะกำหนดขอบเขตและขนาดของสถานที่ของชุมชนหนึ่งๆเป็นเรื่องยาก

4. ปะทะสังสรรค์ต่อกัน (Interaction) เมื่อมีคนมาอยู่ร่วมชุมชนเดียวกันแต่ละคนก็ต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนและปฏิบัติที่ดีต่อกัน

5. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) ความสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่ผูกพันให้สมาชิกอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

6. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (Cultural Traditions) ตลอดจนแบบแผนของการดำเนินชีวิตในชุมชน (Pattern of Community Life) ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและเป็นรูปแบบเดียวกัน

6. บทวิเคราะห์องค์การทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

เมื่อชุมชนมีคน (People) มีความสนใจร่วมกัน (Common Interest) มีอาณาบริเวณ (Area) มีการปะทะสังสรรค์ต่อกัน (Interaction) มีความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) และมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี (Cultural Traditions) ในบริบทภาพรวมดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นถึงกลไกที่จะเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการบริหารจัดการชุมชนพึ่งตนเอง แต่การจะเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้นั้น ครูพินดา เขียวรัมย์ ราษฎร์ชาวบ้านโคกเมือง (Panida Kiewram, 2016; cited in Phramaha Phusit Aggavanno (Pulanram), 2016) ได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายส่วนมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการบริหารจัดการ จะไม่เพ่งหรือ Focus ไปในจุดใดจุดหนึ่งมากเกินไป ควรจะให้

สมดุลกันเหมือนตาชั่ง จึงจะทำให้องค์กรหรือชุมชนนั้นๆ อยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะบางครั้งในการที่ตนเองคิดว่า ได้สร้างชุมชนให้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เป็นที่ยอมรับของสังคมหรือสาธารณชนแล้ว ตามหลักการบริหารจัดการทั่วไป อาทิ เช่น หลักการบริหารจัดการทรัพยากร 3M-6M กระบวนการ/หลักการ (หน้าที่) POSDCORB, POCCC, PDCA ฯลฯ เทคนิคกลยุทธ์ต่างๆ และจิตวิทยาการบริหารจัดการ แต่ถ้าขาดการตรวจสอบ ดูแล แก้ไขปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่องเสียแล้ว ปัญหาภายในองค์กร/ชุมชนก็ย่อมเกิดขึ้นตามมาแน่นอน ทั้งนี้ ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการเปลี่ยนแปลง แปรผันอยู่ตลอดเวลา ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การปกครอง เป็นต้นนั้น นับว่าเป็นปัญหาสำคัญยิ่ง

แต่อย่างไรก็ตาม มีอีกทางเลือกหนึ่งที่ทางผู้เขียนเสนอว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับการทำงานในส่วนตรงนี้ นั่นก็คือต้องนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการร่วมกับหลักการหรือศาสตร์สมัยใหม่ดังกล่าวมาข้างต้นนั้นด้วย เพื่อให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการทำงานขององค์กรหรือของชุมชน ในที่นี้ มีหลักธรรมข้อหนึ่งที่จะขอเสนอซึ่งเป็นข้อที่ควรใส่ใจและควรคำนึงถึงตลอดเวลา นั่นก็คือ “สติ” ความระลึกถึงเสมอต่อสิ่งที่กำลังคิด กิจที่กำลังทำ คำที่กำลังพูด รวมถึงสิ่งที่ทำไปแล้วว่า มีตรงไหนที่ถูกผิดบ้างหรือไม่อย่างไร เพราะการทำงานใดๆ ก็แล้วแต่ เมื่อขาดสติตัวนี้คอยกำกับเสียแล้ว งานนั้นๆ ก็อาจจะประสบความสำเร็จมาแล้วในการบริหารจัดการ

ชุมชนหรือองค์กรก็ตาม เพราะการทำงานใดๆ เมื่อมีสติ ตัวปัญญา องค์ความรู้หรือตัวรู้รอบรู้ถึง รู้ลึก ก็ย่อมเกิดขึ้นตามมา ทำให้ความผิดพลาดต่างๆ เกิดขึ้นได้ยาก แต่ว่าตรงกันข้าม หากขาดสติในการทำงานต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ปัญงาก็ไม่เกิด กลับทำตัวปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นแทนที่ และสร้างความเสียหายให้แก่ชุมชน องค์กร ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูพนิดา เกียรติวรณีย์ ที่ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า “การจะได้เป็นแชมป์มานั้น นับว่ายากแล้ว แต่การจะรักษาแชมป์ไว้ให้นานนั้น นับว่ายากแสนยากกว่า” (Panida Kiewram, 2016; cited in Phramaha Phusit Aggavanno (Pulanram), 2016)

7. พลวัตสังคมในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

โครงสร้างประชากรของไทย กำลังเข้าสู่สภาวะการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เมื่ออัตราการเกิดลดน้อยถอยลงประกอบกับเทคโนโลยีทางการแพทย์ดีขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” ที่อัตราส่วนวัยแรงงานเมื่อเทียบกับวัยผู้สูงอายุจะลดลง ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อสภาพความเป็นเมือง (Urbanization) ที่ขยายตัว และการขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม และทั่วถึงมากขึ้น ทำให้เยาวชนไทยที่ครอบครัวยู่ในภาคการเกษตรได้รับการศึกษามากขึ้น เยาวชนในภาคการเกษตรและอาศัยในชนบทจำนวนมากหันเหเข้าสู่เมือง และประกอบอาชีพอื่น ที่ไม่ใช่เกษตรกร ส่งผลให้ประชากรวัยแรงงาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในการผลิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตรจะลดลงเรื่อยๆ

การเกิดภาวะสมองไหลจากภาคชนบท/การเกษตร เข้าสู่ภาคเมือง/ธุรกิจอุตสาหกรรม ในขณะที่สังคม ของชุมชนท้องถิ่นไทยกลายเป็นพื้นที่ ซึ่งเต็มไปด้วย ประชากรวัยชรา ย่อมส่งผลกระทบต่อ อนาคตชุมชนท้องถิ่นไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ ของการขาดความต่อเนื่องของการพัฒนา และการ สืบทอดภาวะผู้นำของชุมชนท้องถิ่น

นอกจากการขาดแคลนแรงงานภาค เกษตร และการสืบทอดภาวะผู้นำของชุมชนท้องถิ่นแล้ว ยังเกิดปัญหาที่มาจากการพัฒนาของ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสมัยใหม่ ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดปัญหาค่านิยมแบบบริโภคนิยม-ปัจเจกชนนิยมแล้ว ซึ่งได้หล่อหลอมให้เกิด ปรากฏการณ์ใหม่ที่เรียกว่า “สังคมก้มหน้า” กล่าวคือ ผู้คนให้ความสนใจกับเครือข่ายทางสังคม เสมือนจริง (Social Networking) ในอุปกรณ์ สื่อสารมากกว่าคนรอบข้าง ทำให้ขาดการ ปฏิสัมพันธ์กันภายในครอบครัว และภายในสังคม ชุมชน ดังนั้น จึงเกิดช่องว่างระหว่างวัยอันส่งผล ต่อความสัมพันธ์ของครอบครัว และชุมชน เป็นสาเหตุนำไปสู่ปัญหาในการสื่อสาร และการ สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมภายในชุมชน ก็จะเลือนรางลงเรื่อยๆ (Institute For Community Organization Development (Public Organization), 2015)

7. สรุป

บทความนี้เป็นภาพรวมทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง ในการส่งเสริมพัฒนาการของชุมชนอันเป็น

องค์ประกอบในการขับเคลื่อนการทำงานขององค์กร ทางสังคมในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เนื้อหาบางส่วนผู้เขียนได้สกัดมาจากการลงพื้นที่ วิจัย โดยนำมาสนับสนุนแนวทางการพัฒนา ประเทศที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง เพราะในบริบท เนื้อหาด้านชุมชนดังกล่าว เป็นฐานรากสำคัญ อันเกิดจากกลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หรือ บริเวณเดียวกันที่แน่นนอน มีวิถีการดำเนินชีวิต คล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์ เดียวกัน เพราะฉะนั้น การที่เราจะหาแนวทาง ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้นั้น จึงต้อง อาศัยปัจจัยที่สำคัญในการเตรียมความพร้อม ในเบื้องต้นเป็นอันดับแรก นั่นก็คือ การจัดการ ตนเองในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ความเสมอภาค ความเป็นธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และวัฒนธรรม หรือแม้แต่ การปรับตัวให้เท่าทันกับสภาพสังคมปัจจุบัน เพราะองค์ประกอบที่สามารถจะขับเคลื่อนองค์กร ชุมชนให้เข้มแข็งได้ จะต้องแก้ปัญหให้ตรงจุด และตรงกับความต้องการของคนในชุมชน และประการสำคัญ คือ พลังขององค์กรชุมชน ที่มีอยู่อย่างเดียว อาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องได้รับ การสนับสนุนจากองค์กรทางสังคมภายนอก ซึ่งอาจรวมถึงสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นและ หน่วยงานอื่น ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน การสนับสนุนจากองค์กรทางสังคมภายนอก จึงส่งผลให้แผนชุมชนมีคุณภาพ และเป็นเครื่องมือ ที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน ไปสู่ความเข้มแข็ง อย่างยั่งยืน

References

- Community Organization Council Act B.E. 2551. (February 8, 2008) Vol. 125 Section 31 A. *Government Gazette*.
- Institute for Community Organization Development (Public Organization). (2015). *Thai Local Communities Strengthened to Their Self-Management*. Institute Council Approved on February 26, 2015.
- Interviewed Teacher Panida Khiewram. Chairperson of Bankokmuang Fun Moo 9 and the Representative of Local Scholars Jiorake Sub-District Prakonchai District Buri Ram Province. Interviewed September 4, 2016.
- Karnjanajittra, J. (1987). *Community Development*. 10th Edition. Bangkok : Ramkhamhaeng University.
- Kasetsart University. (1974). *Royal Guidance in the Graduation Ceremony, Kasetsart University, at Kasetsart University Auditorium, July 18, 1974*. Bangkok : Kasetsart University.
- Iampraiwun, W. (2006). *Unit 1 Evolution and Problems of Rural Thailand, Teaching Paper, Problems of Rural Development in Thailand*. Unit 1-7. 6th Edition. Nonthaburi : Sukhothaimathirathirak University.
- Loakor, N. (2017). *New Alternative Strength for Development*. <https://www.gotoknow.org/posts/32079>. (Accessed 2 July 2017).
- Mutchima, P. (1979). *Local Sociology*. Bangkok : Thammasat University Press.
- Panyasing, S. (1992). *Community Development*. KhonKaen : Department of Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences. Khonkaen University.
- Phramaha Phusit Aggavanno (Pulanram). (2016). Administration of Self-Reliant Community In line with Buddhist Way for Sustainability. *Doctor of Philosophy (Public Administration)*. Graduate School : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Polsi, S. (1990). *Theories and Principles of Community Development*. Bangkok : Odean Store.
- Royal Academy. (1981). *Dictionary of Sociology, English-Thai*, Royal Academy. Bangkok : The Royal Academy.
- Sujumnong, P. (1982). *Integrated Community Development for Thailand*. Bangkok : Thaiwattanapanich.

Tangpathomwong, T. (2012). Ruling Revolution 1932 : The Revolution was redefined in 1932 : The New Definition of Revolution. *Journal Mahasarakham University*, 31(3), 39.

The project of Thai Encyclopedia for Youth by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej. (1969). *NO. 9 Country Development Plan*. Vol. 24. Bangkok : Dansutthakanpim.